

יום השבת

כיתות ט'-י'

השבת כהשראה לכינון חברת מופת

"יום שבת יום מנוחה"

מבוא

מתוך 'שיר העמק' | נתן אלתרמן

בָּאָה מְנוּחָה לִיגֵעַ
וּמְרָגוּעַ לְעֵמֶל.

במסגרת מערך השיעורים נבחן את משמעותו של יום השבת כיום מנוחה לכל, כיום שנושא בשורה חברתית ומאפשר ביטוי של אחריות, שוויון וסולידאריות, ומאתגר את המבנה הכלכלי-חברתי המוכר. נשאל באילו דרכים נוכל להשפיע על עיצוב חברה מתוקנת בה היגעים/ות מעמל יומם/ן השבועי, יזכו במנוחה ובמרגוע, לפחות ליום בשבוע.

המערך מציע תפיסה רעיונית של חברה מתוקנת בה מתקיימים יחסים שוויוניים בין המעמדות, כפי שהללו מתבטאים בחוקי השבת המקראיים, בדבריהם של הוגים וכותבים שונים על מנוחת השבת, ובחוק שעות עבודה ומנוחה הישראלי. נבחן את האפשרות החוזרת מדי שבוע שמביאה איתה השבת: לשמוט ולחדול מן התנועה המסחרית המתמדת של מְקַח וממכר, כדי להביט זה בזו כשווים, פנים בפנים; כבני ובנות אנוש המבקשים מנוחה והזדמנות להיראות כפי שהם/ן.

מטרות המערך

- 1 תפיסת השבת כיום מנוחה לכל, כדגם והשראה ליחסים חברתיים שוויוניים ומתוקנים
- 2 פיתוח חשיבה ביקורתית בעקבות לימוד מגוון מקורות
- 3 העמקת חיבור רגשי אל חווית השבת מנקודת מבט חברתית
- 4 "מהלכה למעשה" – התנסות בלימוד חווייתי מעשי המעודד לקיחת אחריות חברתית

ציוד דרוש

- כלי כתיבה
- נספחים מודפסים לפי הצורך
- אמצעי הקרנה ושמע

מהלך השיעורים

כיתות ט'-י'

מהלך השיעורים

א. פעילות פתיחה

- שאלות לדיון**
1 **נשאל:** אם היה באפשרותך להעניק 'כרטיס מנוחה' שמזכה אנשים פרטיים או קבוצות מסוימות בחברה ביום חופשי –
? למי היית רוצה לתת 'כרטיס מנוחה' שבועי או חד פעמי? למה?
? מה המשמעות של יום מנוחה לדעתך? מה יאפיין יום כזה? מה ניתן להרוויח ממנו?
? מדוע יש כאלה שיעדיפו לוותר על יום מנוחה? מה המחיר שישלמו על כך?
- 2 נפזר במרכז הכיתה או נתלה על הלוח 'כרטיסיות מנוחה' (**נספח א**) ונבקש מכל תלמיד/ה לבחור שתי כרטיסיות של האנשים או הקבוצה להם היו מעניקים 'כרטיס מנוחה' ליום בשבוע.

למידה בחברותא

- שאלות**
3 נחלק את התלמידים לחברות ונבקש לשתף בבחירות ובנימוקים. לאחר מכן, נבקש מכל חברותא לצמצם את הבחירה לשתי 'כרטיסיות מנוחה' בלבד, מתוך כלל הדמויות. משימתם/ן לנסות להגיע להסכמה משותפת.
לכיתות מתקדמות ניתן לפתח את הרעיון: להציע אפשרות של סבבי מנוחה בין קבוצות שונות (למשל, שבוע כן שבוע לא וכדומה), וגם לעורר את המחשבה ביחס לאתגרים שהשבתה של מגזרים מסוימים עלולה ליצור (למשל אם אנשי צוות הרפואה והביטחון ישבתו יחד).
- שאלות**
4 במליאה, **נשאל:**
? על מה ועל מי היה לכם/ן קל ופשוט יחסית להסכים? למה?
? באילו אתגרים ואי הסכמות נתקלתם/ן? מה היו העמדות השונות?
- 5 נציג את דיבר השבת (מתוך עשרת הדיברות) מספר דברים:

"וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת... לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כָּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ה', יג-יד)

- שאלות לדיון**
נשאל:
? למי 'מחלק' הדיבר 'כרטיסיות מנוחה'? מה דעתכם/ן על התיעדוף? למי עוד תציעו לתת כרטיסיה כזאת?
? מה המשמעות של 'מנוחה' לדעתכם/ן? במה היא מתאפיינת? מה יש בה חוץ מהפסקת מלאכה?
? מהם הנימוקים מתוך הכתוב לצורך במנוחה כוללת ורחבה?
? מה החשיבות של קביעת יום מנוחה משותף? מה החסרונות בכך?

1 פתיחה: נספר על המנהג לספר סיפורי שבת, סיפורי ילדים, אגדות וסיפורים עממיים מיוחדים לאורך הדורות, מתוך מחשבה שהללו מכוונים להעביר מסר חינוכי או ערכי לשומעיהם, ילדים ומבוגרים כאחד.

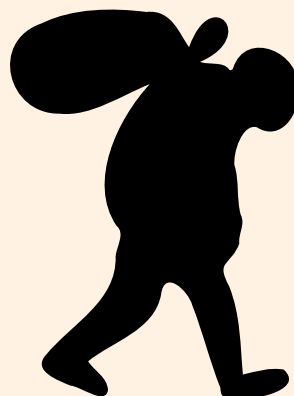
נשאל:

- שאלות**
- ? אילו סיפורי שבת או סיפורי עם אתם/ן מכירים/ות? אילו ערכים ומסרים מרכזיים מופיעים בהם?
 - ? מה הופך אותם לסיפורי שבת דווקא? או לסיפורי עם?
 - ? מה יש בשבת שמאפשר לספר בה ועליה סיפורים?

2 נקרא את האגדה 'אבא תחנה החסיד' (נספח ב) ונשאל:

- שאלות לדיון**
- ? פרשת הדרכים הממשית שבה מוצא החסיד את החולה היא סמל לפרשת הדרכים הערכית העומדת לפניו. נסחו את הדילמה שבפניה עומד החסיד: בין אילו פעולות וערכים עליו להכריע? איזה מחיר כרוך בכל הכרעה?
 - ? מחבר האגדה מבטא את דעתו על הכרעת החסיד כך: "המליך יצר טוב על יצר רע". מה משמעות הביטוי להבנתכם/ן? מה היה הדבר הנכון לעשות בעיניכם/ן? מדוע? איזה מעשה היה מצופה וראוי שיעשה החסיד לדעת המחבר?
 - ? אנשי העיר שרואים את אבא תחנה נכנס עם סחורתו לעיר בזמן השקיעה בערב שבת, תמהו על כך שהוא נראה כמחלל שבת. נסו להיזכר במצב בו מיהרתם/ן לשפוט מישהו ולאחר מכן גיליתם/ן שלא ידעתם/ן את כל הסיפור, או במצב בו מיהרו לשפוט אתכם/ן בעבר. כיצד הרגשתם/ן בכל אחד מהמצבים? מה ניתן ללמוד מכך?

3 נסכם ונחدد את הדילמה בה עמד החסיד, ומהו מוסר ההשכל שנוכל לקחת מהסיפור ביחס לשבת ולחיים חברתיים מתוקנים: החסיד היה צריך להכריע כיצד ראוי לנהוג במצבו – האם לעזור לחולה ולסכן את פרנסת בני ביתו תוך כדי חילול השבת, או לדאוג לפרנסה ולשמירת השבת על חשבון הזנחת החולה? הכרעתו המוסרית לראות את האחר שזקוק לו, גם על חשבון השבת ופרנסת בני ביתו, משקפת את הבחירה בערך החיים ואת היחסים שבין אדם לחברו כבעלי חשיבות עליונה.

למידה בחברותא

4 נחלק את התלמידים לחברותא. נסביר שאנחנו עוברים מאגדת חז"ל לסיפור מודרני מהימים שלפני קום המדינה. נבקש ללמוד את הסיפור 'חנה'לה ושמלת השבת' מאת יצחק דמיאל-שויגר ולענות על השאלות שבדף (נספח ב).

ניתן להציג את **הסיפור עם האיורים** או למצוא את הסיפור **בספריית כותר** בעמ' 88-89, בסיום מאמרו של בארי צימרמן.

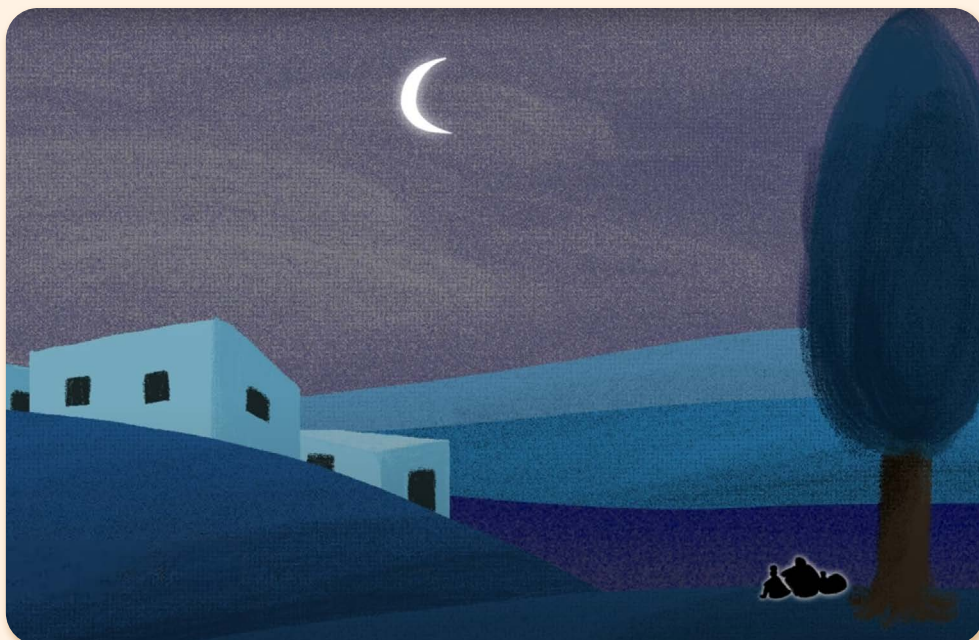
5 במליאה, נשאל:

הסיפור על חנה'לה ושמלת השבת נכתב בישראל בימים שלפני קום המדינה (1937), דורות רבים לאחר האגדה על אבא תחנה החסיד, והתפרסם ב'דבר' - עיתון פועלי ארץ ישראל. כחלק מעיצוב האתוס הציוני, גם הספרות עסקה בבניית דמות 'הגיבור/ה הציוני/ת' הארצישראלית.

נסו להסביר כיצד ההכרעה הערכית של חנה'לה בסיפור מסמלת את שמירת השבת הציונית. מה ניתן ללמוד מכך? מה ניתן ללמוד מהבחירה לפרסם סיפור שבת לקהל הקוראים/ות בעיתון? מה ניתן ללמוד מהאגדה ומהסיפור ביחס לעיצוב השבת הישראלית כהזדמנות לתיקון החברה? מי הם 'מוכה השחין' או 'הפחמי בצד הדרך' בחברה הישראלית בימינו? כיצד נזהה אותם? כיצד ניתן לשתפם בחוויית השבת הרחבה? הביאו דוגמאות.

שאלות לדיון

6 נסכם: בשני הסיפורים ישנם רמזים לכך שהם מתרחשים במרחב הביניים של "בין השמשות". אזכור פרשת הדרכים, הכניסה לעיר, השמש הנוטה לשקוע, ההיערכות לקראת כניסת השבת, החיפזון להגיע בזמן ועוד, הן דוגמאות לכך. בזמן זה, בין החול לקודש, לקראת השבת, מתאפשרת הכרעה מתוך התבוננות. כאשר השמש שוקעת והכוכבים טרם זרחו, לא יום ולא לילה, השבת כעומדת בסף - נוצר מרחב לפרשנות, למבט חברתי ולפעולה מתוך אחריות. בזמן זה אבא תחנה וגם חנה'לה בחרו לפעול. קדושת השבת שלהם התבטאה בקדושת החיים וביחסים שבין אדם לחברו.

1 פתיחה: נחלק את מילות השיר 'שיר השבת' (נספח ג). נספר שלאה גולדברג כתבה את השיר בשנת 1939, במיוחד עבור הצגת הילדים 'שמלת השבת של חנה'לה' שעלתה ב"תיאטרון לילדים". לפני ההאזנה נבקש לחפש ולזהות מי הדמויות הראשיות בשיר ומה תפקידן (שבת "המלכה" כאורחת והאדם הפשוט כמארח) וכן לסמן בשיר רמזים לכך שהשבת מאפשרת מימוש של ערכי שוויון חברתי, משוחרר ממעמדות.

2 נצפה **בקליפ** ונאזין לשיר בלחן מחודש.

למידה בחברותא

3 נחלק את התלמידים לחברותות ונבקש שיענו על השאלות שבדף (נספח ג) תוך התייחסות למילים, ללחן ולמוצג בקליפ עצמו.

« דגשים למורה

- ניתן לבצע את המשימה בזוגות או בקבוצות.
- מומלץ לאפשר צפייה והאזנה חוזרות, כדי לאפשר תשומת לב נוספת ללחן ולפרטי האנימציה.
- בהתייחסות לסממני השבת כדאי לשים לב למנעד הרחב: חלה ונרות על השולחן, לצד גיטרה וספר ילדים אהוב, כוסות קפה וחלון פתוח אל החוץ, יציאה אל הטבע, גרמי השמיים כמגדירים את מרחב הזמן, ועוד.

4 במליאה, נאפשר שיתוף בממצאים, ולסיכום נשאל:

- ?** באילו דרכים הקליפ והלחן מבטאים ערכי שוויון חברתי שבהם מתאפיינת השבת?
- ?** האם מצאתם/ן בקליפ רמזים לאגדה על אבא תחנה החסיד ולסיפור חנה'לה ושמלת השבת? מה מצאתם/ן?

שאלות

5 נסכם: תפיסת העולם שמשתקפת בשיר ובקליפ מייצגת חברה שוויונית חופשייה ממעמדות, שבמרכזה ערכות הדדיות. שבת כ"מלכה" מגיעה לביקור אצל כל אחד ואחת, בלי קשר למעמדו ומתקבלת באופן מכובד. שימו לב לחלון הפתוח לרווחה, למגוון סממני השבת המונחים על וסביב השולחן, למפגש האנושי שמתרחש בחוץ ולאופן שבו הוא מסתיים, כשהאור הזורח נדבק בשתי הדמויות היושבות. נסיים בשאלה למחשבה: כיצד ניתן לדאוג שאור השבת והמנוחה יינתן באופן רחב וידבק בכולם/ן? מה בכוחנו לעשות כדי לעודד זאת?

- 1 פתיחה: נספר על 'חוק שעות עבודה ומנוחה' שנחקק בשנת 1951, במטרה להסדיר את הזמנים בהם מותר לבעלי עסק או מפעל להעסיק את העובד/ת, את זכויות העובד/ת למנוחה שבועית ויומית וכן את הגמול שיש לשלם על עבודה החורגת מן הבסיס המקובל.
- נשאל: מדוע יש צורך בחוק כזה? על מי הוא נועד להגן? אילו מצבים שואף החוק למנוע?

למידה בחברותא

- 2 נחלק את התלמידים לחברותא. נבקש לקרוא את נוסח החוק כפי שהוא מופיע באתר ולענות על השאלות הבאות:

- לפי החוק כמה שעות מותר לדרוש משכיר/ה לעבוד ביום? כמה ימים או שעות עבודה בשבוע? עבור אילו עובדים/ות חוק זה אינו רלוונטי ולכן לא נאכף? מדוע?
- בדקו בעזרת כללי **מנוחה שבועית וחופשת חג** – לפי מה נקבע יום המנוחה השבועי? באילו נסיבות מותר להעסיק עובד/ת במהלך יום המנוחה השבועי? מה יהיה הגמול המיוחד על כך? הציעו תיקון לסעיף שקיים בחוק או הוסיפו סעיף חדש שאינו קיים בחוק ונדרש לדעתכם/ן. הסבירו מדוע.

שאלות לדיון

- 3 במליאה, נשאל:

- אילו נתונים חדשים גיליתם/ן ב'חוק שעות עבודה ומנוחה' שלא הכרתם/ן לפני כן?
- אילו הצעות לתיקונים ותוספות לחוק הצעתם/ן? מדוע הם חשובים לכם/ן?
- איזו ענישה אפשר וכדאי להפעיל כלפי עסק שלא מכבד חוק זה לדעתכם/ן? מה הציפיות שלכם/ן מרשויות האכיפה בתחום זה? מה תפקידו של הציבור ביחס למקומות עבודה כאלה? מה תוכלו אתם/ן לעשות?

שאלות לדיון

- 4 נקרא יחד את דבריה של שירה גודמן (**נספח ד**) על חוק איסור עבודה בשבת בתקופת המקרא ובימינו. לאחר הקריאה, נסביר: לפי גודמן, החוק המקראי אינו נשען על נימוק חברתי בלבד, אלא מתייחס באופן עמוק גם למקומו של האדם בעולם, כבעל תפקיד ואחריות. נשאל:

- לפי גודמן, מה הופך את החוק המקראי לחוק חברתי?
- איזה לקח אמור ללמוד האדם באשר למקומו ותפקידו בעולם? כיצד לקח זה יכול להסביר את העונש החמור הנקוב במקרא ביחס לעבודה בשבת?

שאלות

מהלך השיעורים

כיתות ט'-י'

5

נתאר מקרה מבחן המתייחס לבעלת חנות נוחות פרטית במתחם קניות שכונתי, אשר החלה לפתוח את חנותה בימי שבת מתוך שאיפה להגדיל את הכנסותיה, ולאור הביקוש לכך מצד חלק מדיירי השכונה. לצורך המשימה נחלק את הכיתה לחמש קבוצות, המייצגות את האינטרסים והצרכים של כל אחת מן הקבוצות הבאות:

משימה

- בעלת החנות
- השכנים והשכנות שגרים ליד החנות
- העובדים/ות בחנות שרוצים לעבוד בשבת
- העובדים/ות בחנות שאינם רוצים לעבוד בשבת
- בני ובנות משפחות העובדים/ות

נבקש מחברי/ות כל קבוצה לקרוא את מקורות 2-4 (נספח ד). בעזרת השאלות המנחות, לסמן טיעונים ומשפטי מפתח ההולמים את השקפת הקבוצה שאותה הם/ן מייצגים/ות, ולנסח טור דעה או כרזה למקומון השכונתי שיציגו את עמדתם/ן, תוך שימוש במספר דוגמאות מהמקורות. נציג במליאה את תוצרי הקבוצות.

6

נקרא יחד את דבריו של הרב יונתן זקס (נספח ד - מקור 5), ונשאל:

שאלות לדיון

- לפי זקס, באיזה אופן השבת היא פעולת מחאה? מדוע נדרש לכך אומץ?
- האם גם לדעתכם/ן יש למחות נגד תופעות הצריכה והייצור הבלתי פוסקות בחברה שלנו?
- אם כן, באיזו דרך וכנגד מי יש להפנות את המחאה הזאת?
- מה הקשר בין מוסר וכבוד האדם לבין חיי כלכלה ומסחר? מה תפקידה של השבת בכך?
- מה ניתן ללמוד מהשעיית ההיררכיה המעמדית-כלכלית ביום השבת לחיים שלנו ביתר ימות השבוע? נסחו הצעה מעשית.

7

נסכם: נציע לחדש את ההסתכלות שלנו על השבת ברוח המקורות שלמדנו. נבחן את הבחירות והפעולות שלנו בשבת מנקודת מבט חברתית וביקורתית, ומתוך הנחה מוסרית ומעשית שיש לפעולות שלנו כוח השפעה. אפשר לבלות את השבת בפיקיניק בטבע עם אוכל וכלים מהבית, ואפשר לקנות שתיה ומזון בעגלת קפה; אפשר להיפגש עם חברים/ות בקניון או ברשת מזון מהיר, או לצאת לטיול או לשבת יחד בסניף התנועה או בפארק בשכונה. שימו לב למשמעויות של הבחירות השונות:

- אילו פעולות יהיו חברתיות ושוויוניות יותר? אילו פעולות יתאימו יותר לשמירת הסביבה?
- מה יתמוך ביציאה (גם אם זמנית) ממעגל הצרכנות והמסחר?
- מה יאפשר מנוחה רחבה לכלל שכבות האוכלוסייה?
- מה יידרש ממני כדי לארגן באופן שונה את המפגשים, המנוחה והבילויים שלי? מה אוכל לקחת מהתנסות זו ליתר ימות השבוע?

ג. סיכום המערך

למדנו על היסודות החברתיים המתקיימים בבסיס השבת: שוויון ערך חיי האדם, הזכות למנוחה, ראיית האחר וטיפול היחסי שבין האדם לחברו. ראינו כיצד קדושתה של השבת מתבטאת במעשה החברתי, והדגשנו את יכולתנו לעצב את השבת שלנו, ובמעגלים רחבים יותר גם את אופי השבת במרחב הישראלי.

ד. מהלכה למעשה – הצעה לפעילות מסכמת

1. נספר על יוזמות של ארגונים חברתיים להעניק 'תו חברתי' לעסקים ולארגונים אשר פעילותם תואמת את הערכים וסדר היום שאותם הם רוצים להעצים ולקדם:
 - עמותת **'מעגלי צדק'** יזמה את פרויקט 'התו החברתי' שפעל בתחילה בירושלים ועם הזמן התרחב גם למקומות נוספים בארץ, וכן את 'התו החינוכי' ו'תו חברתי סביבתי'.
 - 'התו החברתי' למעסיקים של עמותת **'אלווין ישראל'** לשילוב בעלי מוגבלויות בשוק העבודה.
2. הכינו שאלון לבעלי/ות עסקים עם חמשת הקריטריונים החשובים ביותר לדעתכם/ן ב'חוק שעות עבודה ומנוחה' (אותו הכרתם/ן בתחנת 'הרהור לשבת'). לאחר מכן נסחו 'תו תקן' חברתי משלכם/ן לעסקים בישראל עם דגש על עבודה בשבתות ובחגים ועל תנאי המנוחה הנדרשים.
3. לאור תו התקן שניסחתם/ן כתבו תעודות הוקרה שיתאימו לחלוקה לעסקים שיעמדו בתנאים שנקבעו
4. צאו לחקור בסביבה הקרובה: ראינו עובדים/ות ומעסיקים/ות בעסקים מקומיים, מצאו עסקים העומדים בתקן החברתי שיצרתם/ן, והעניקו להם את התעודה. ניתן גם לערוך רשימה משותפת של העסקים המקומיים הזכאים ל"ציון חברתי לשבח" מתוך עבודת כלל הקבוצות, ולפרסם את הקפדתם על תנאי העבודה והמנוחה עם המלצות נוספות משלכם/ן.
5. אגדו את ההצעות לתיקונים ולתוספות לנוסח החוק הקיים, ושלחו מכתבים **לחברי ולחברות כנסת מכהנים** בבקשה לקבל את התייחסותם/ן לדברים.

מורה או גנן/נת
בגן ילדים

אמא / אבא

פועל/ת בניין

נהג/ת אוטובוס

מוכר/ת בדוכן מזון
מהיר

צוותי בטחון,
רפואה והצלה

שדרן/ית רדיו
או שחקן/ית
תאטרון

עובד/ת ניקיון

חקלאי/ת

- ❓ אילו מאפייני שבת יש בסיפור? מה הופך את הסיפור ל'סיפור שבת'?
- ❓ (שימו לב לזמנים המוזכרים, לפעולות, לחפצים)
- ❓ איזו דילמה עומדת בפני חנה'לה? מה היא בוחרת לעשות? על מה היא נדרשת לוותר?
- ❓ שאלו את עצמכם: באיזה מצב דומה תוכלו להיתקל? מה יהיה הדבר הכולן לעשות במצב כזה? מדוע?
- ❓ השוו בין דמותה של חנה'לה ובין דמותו של הפחמי הזקן. מהיכן כל דמות מגיעה? מה מעסיק כל אחת מהן? אילו ציפיות יש להן מהסובבים אותן? איזה סוג קשר יש בין חנה'לה והפחמי?
- ❓ מה מסמלת השמלה עבור חנה'לה ואמא שלה?
- ❓ מי הדמות המקבילה לאבא תחנה החסיד בסיפור 'חנה'לה ושמלת השבת'? מדוע?
- ❓ מהי הדילמה המשותפת העומדת בפני חנה'לה ואבא תחנה החסיד? מה משותף לדרכי הפעולה וההכרעות שלהם? מה ההבדלים ביניהם?

לדילמת שאלה

אבא תחנה החסיד | אגדת חז"ל

אַבָּא תַּחְנָה חֲסִידָא [החסיד] נִכְנָס לְעִירוֹ בְּעָרֵב שִׁבְתָּ עִם חֲשֻׁכָּה, כְּשֶׁחֲבִילָתוֹ מְנַחֶת לוֹ עַל כַּתְפּוֹ, וַיֵּצֵא מִכָּה שְׁחִין [מחלת עור קשה] אֲחֵד מְפֹל שׁוֹכֵב בְּפִרְשֵׁת דְּרָכָיו.

אָמַר לוֹ [מִכָּה הַשְׁחִין לְאַבָּא תַּחְנָה חֲסִידָא]: רַבִּי, עֲשֵׂה עִמִּי אֲדָקָה וְהַכְנִסְנִי לְעִיר, שְׂאֵנִי יָכוֹל לָנוּעַ בְּכוּחוֹת עַצְמִי.

אָמַר [אַבָּא תַּחְנָה חֲסִידָא]: אִם אֲנִי מְנִיחַ תְּכִילָתִי בַּעַד כְּדִי לְעֶזֶר לְחֻלָּה, לֹא אֶסְפִּיק לְחֹזֵר וְלִדְאָג לְאַרְכִּי הַשְּׁבִת, הֲרִי הַשְּׁבִת תִּכְף נִכְנָסִת, וְכָל סְחוּרָתִי נִמְצָאת בַּשָּׁק. מִהֲיָכוֹ אֲתַפְּרֹס אֲנִי וּבִיתִי?

וְאִם אֲנִי מְנִיחַ אֶת הַחֻלָּה מִכָּה הַשְׁחִין הֲרִי אֲנִי מִתְחַבֵּב בְּנַפְשִׁי וְרָאִיוּ לְעֹנֶשׁ, כִּי לֹא סִיעָתִי לְאָדָם בְּמִצְוָה.

מָה עֲשֵׂה? הַמְלִיךְ יֵצֵר טוֹב עַל יֵצֵר רָע כְּשֶׁפֶּחֶר לְשִׁים אֶת אָרְכִּי וְחַיִּי הָאֲחֵר לְנֶגֶד עֵינָיו, וְהַכְנִיס אֶת מִכָּה הַשְׁחִין לְעִיר. לְאַחֵר מִכָּן, בָּא וְנָטַל אֶת תְּכִילָתוֹ וְנִכְנָס בְּשִׁקְיָעָה עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה לְעִירוֹ, כְּשֶׁהָיוּ הַכָּל תְּמַהֲלוֹ וְאוֹמְרִים: זֶה הוּא אַבָּא תַּחְנָה חֲסִידָא? נִכְנָס אֶל הָעִיר עִם סְחוּרָתוֹ לְאַחֵר פְּנִיסַת הַשְּׁבִת וּמַחֲלָלָהּ?

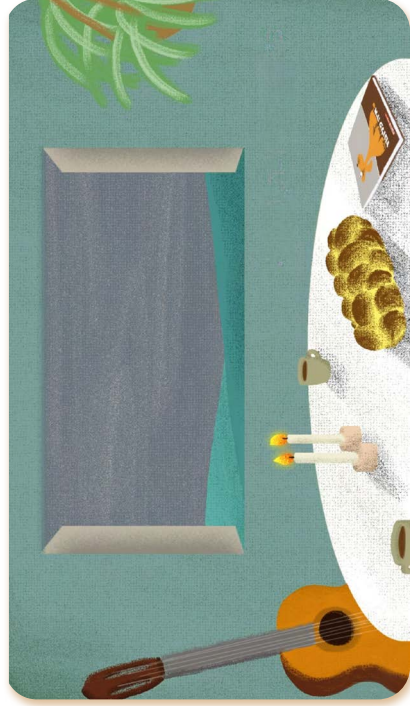
אָף הוּא הִרְהֵר בְּלִבּוֹ וַיֹּאמֶר: הֵיטִיבְנוּ וַיִּבְאַמְתּוּ חֲלָלָתִי אֶת הַשְּׁבִת? בְּאוֹתָהּ שְׁעָה הִזְרִיתָ ה' אֶת הַחֲמָה וְעַכְשָׁנָה אֶת שְׁקִיעָתָהּ, כְּדִי שְׂיִסְפִּיק אַבָּא תַּחְנָה חֲסִידָא לְהַפְנוֹס לְעִיר לְפָנָיו, פְּנִיסַת הַשְּׁבִת, וְלְחֹזֵר לְבֵיתוֹ עִם שָׁקוֹ לְאַחֵר שְׁעֶזֶר לְחֻלָּה.

(עיבוד צוות מכון שיטים לאגדה מקהלת רבה, ט' ז')

נספח ג

שיר ללימוד

להאזנה לשיר
'שיר השבת'

שיר השַבֵּת (זֶמֶר לַשַּׁבָּת) | מילים: לאה גולדברג, לחן: גלעד פרי

חיש חולָפִים לְשֹׁה לַמִּים,
חיש עוֹבְרִים הֵם וְתַמִּים,
עוֹד מָעַט, עוֹד מָעַט
בוֹא תָבוֹא הַשַּׁבָּת.

היא תָבוֹא, הַמְלָכָה, אֶל בֵּיתִי הַקָּטָן,
היא תָבוֹא נְחֻמָּה לִיגֵל,
נִעְלָה הַנְרוֹת, נֶעְרֵף הַשְּׁלֶחָן –
בְּשִׁמְחָה נִקְבַּל אֶת פְּנֵיהָ.

פְּסִיעֶתָה תְּרִישִׁית וּבוֹאָה לְבָרָכָה,
וְהַכֵּל, הַכֵּל לָהּ יִשִּׁירוּ:
"בוֹאִי, בוֹאִי, מַלְכָּה, כָּבֹד הַדֹּלֶת פִּתְחוּהָ" –
וּפְנִינוּ בְּזֶהָר יֶאֱרֹא.

כִּי טוֹבָה הַשַּׁבָּת, כִּי נָאָה הַשַּׁבָּת,
כִּי מְתוֹק וְנָעִים הַמְרֻגָּז.
כִּי עֲמֻלָּנוּ הִרְבָּה, כִּי עֲצָפְנוּ הִרְבָּה,
כִּי זָכִינוּ, זָכִינוּ לָרָגֵעַ.

(מתוך: 'כל שירי הילדים', הוצאת הקיבוץ המאוחד – ספרית פועלים, 2023, כרך א, עמ' 151)
© כל הזכויות שמורות להוצאת הקיבוץ המאוחד

תוצאות

- מי הדובר בשיר? מה מאפיין את שגרת יומנו? את מעמדו החברתי?
- מה היחס שלו ל"אורחת"?
- מה הוא מבקש לקבל מפרק הזמן בו היא 'תבקרי' בביתו? מדוע הוא זקוק לה?
- אילו סממני שבת זיהיתם/ במילים ובקליפי?

2 עבדי השבת | שלי יחימוביץ', עיתונאית, סופרת וח"כ לשעבר

לפני יותר משלוש אלפים שנה נחקק החוק הסוציאלי המתקדם ביותר בתולדות האנושות, וניתן לעם ישראל במעמד הר סיני, כדיבר הרביעי בעשרת הדברות:

"זָכוֹר יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתְךָ. וְיוֹם הַשַּׁבָּת שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגִרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ..."

הציווי בדבר יום מנוחה שבועי, דבר שהיום הוא מובן מאליו, הוא נאור באופן בלתי נתפס במיוחד על רקע תקופתו... למען הסר כל ספק, אפילו בהמות העבודה מושבתות מכל מלאכה... חיוב טוטלי להעניק, אפילו למי שנחשב רכושך, את ההטבה הסוציאלית מרחיקת הלכת הזאת, גם כאשר היא מהווה מעמסה כלכלית כבדה על האדון וגורמת לו להפסדי תפוקה ניכרים.

הגרסה המאוחרת יותר של ספר דברים... מסבירה במפורש את ההיבט הסוציאלי השוויוני: "...למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", וגם את ההקשר המוסרי וההיסטורי: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים..." דווקא העובדה שהיית עבד מחייבת אותך לזכור כי גם עבדים הם בני אדם ועליהם לנוח כמוך.

לו היה הפרק הזה כתבת טלוויזיה, הייתי עוברת במעבר חד מהדברים האלה אל צילומים של מרכז מסחרי הומה אדם בשבת. מגרשי חניה מפוצצים, רעש, צופרי מכוניות, קונים עם עגלות עמוסות, משפחות שלמות נדחקות בתורים צפופים, ובעיקר הייתה המצלמה מתרכזת בפניהם של העובדים. קופאיות, זבנים, מאבטחים... כאן, במדינה היהודית והדמוקרטית שהקמנו, החוק נרמס ברגל גסה, ומאות אלפי בני אדם נאלצים בעל כורחם לעבוד בשבת.

... יותר מחצי מיליון חילונים עובדים בשבתות. הם כבר לא הולכים לים או מטיילים או מבילים עם חברים - צורות בילוי חילוניות מוכרות בשבת. הם פשוט עובדים... חצי מיליון העובדים בשבתות עושים זאת בדרך כלל בעל כורחם. אם יאמרו שאינם מסכימים לעבוד בשבת - לא יתקבלו לעבודה, או יפוטרו ממנה. בשוק עבודה קשה

1 על חוק איסור עבודה בשבת - אז והיום | שירה גודמן, משפטנית

בפרק ט"ו [בספר במדבר] נפגוש "אִישׁ מְקַשֵּׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת", כלומר, אדם שעשה מלאכה אסורה בשבת. איסור מלאכה בשבת הוא אחד האיסורים החמורים בתורה, ולפי הפרק, מי שעובר על האיסור נענש בעונש שאין קשה ממנו - עונש מוות.

גם בימינו חל בישראל איסור על עבודה בשבת. חוק שעות עבודה ומנוחה קובע כי לכל עובד מגיעה מנוחה שבועית בת 36 שעות, כאשר לעובד יהודי יום המנוחה הוא שבת. עוד קובע החוק כי העסקת עובד ביום המנוחה אסורה. בניגוד לדין המקראי, בדין הישראלי המודרני האיסור אינו חל על העובד, אלא על המעביד. ההנחה היא כי העובד אינו מעוניין לעבוד בשבת, ואם הוא עושה כן, הרי זה משום שאולץ לכך. לכן, גם העונש על עבודה בשבת חל על המעביד, ולא על העובד: קנס כספי שנע בין 5,000 ל-13,000 ש"ח.

נדמה כי השוני התהומי בענישה מעיד על השוני המהותי ברצינות: החוק מודרני הוא חוק חברתי לחלוטין, המעוגן בדיני העבודה: הוא מכיר במציאות שבה העובד הוא הצד החלש, ובא להגן עליו מול המעביד החזק. מסיבה זו... [החוק] קובע זכות שהעובד אינו רשאי לוותר עליה (למעט בחריגים הקבועים בחוק עצמו). העונש המוטל על המעביד העובר על החוק נועד להרתיע אותו מפני הפגיעה בזכויות עובדיו.

החוק המקראי לעומת זאת, אינו חוק חברתי גרידא. הוא אמנם חל גם על עבדים, ובכך אין ספק שהוא חברתי, אך יש בו רבדים נוספים ועמוקים יותר הנוגעים למקומו של האדם בעולם... מטרתו לחנך את האדם הנוטה להקדיש את רוב זמנו לבניית העולם, לפיתוחו ולשליטה בו, להשאיר גם זמן שבו אינו שואף לשנות את העולם או לשלוט בו, אלא להתמזג בו ולהפוך לחלק ממנו. ואולי זוהי הסיבה לכך שעל אדם המתנער מערך זה מוטלת סנקציה כה חריפה.

(מתוך אתר 929, ביחס לבמדבר פרק ט"ו)

נדמה לי שהסיבה לכך נעוצה בהגדרת השבת בעשר הדברות כפי שמופיעה בספר שמות פרק כ':

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, לְקַדְּשׁוֹ... לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ, עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתְּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ.

חברה שהייתה מבוססת על עבודת עבדים יום יום מבוקר עד ערב... אינה מקבלת את הרעיון שכל בני האדם באשר הם, בן-החורין והעבד, הגבר והאישה והגר, זכאים כל ששה ימים ליום חופש ומנוחה ואי-עשיית מלאכה.

הצהרה כמו הדיבר על השבת בעשרת הדברות, בעולם הקדום, היא דבר שאי אפשר לתאר את עוצמתו.

שנים הרבה עברו מאז. זכינו להקים מדינה ולהחזיר את העם היהודי לארצו.

... פעם ראשונה בהיסטוריה החדשה של עמנו עלינו להחליט יחדיו איזו שבת תהיה במדינת ישראל כולה, בכל אחד מיישוביה. האם חצי עם יקנה בקניון וחצי עם ימכור בקניון או יהיה זה יום שונה ומיוחד?
איני יודע אם יש פתרון מוחלט.

האם כל הארץ "בני ברק" או "מאה שערים"? – ודאי שלא. האם אפשר למצוא מכנה משותף שבילוי ובידור ותחבורה ציבורית מסוימת יהיו בשבת ביום המנוחה, ומסחר כמעט שלא?

העובד, המעביד והצרכן ינוחו יום אחד בשבוע. המנוחה, כל אחד בדרכו ובנטיית חייו. אולם במרכז היום: אי עבודה, מנוחה לכל בן אנוש. לישראלי הוותיק, לעובד הזר, לעולה החדשה, לכולם!

... ואני מוסיף וקובע: האם יכולים אנו בקלות לוותר על מתנה נפלאה זו?

(מתוך אתר מכון שיטים)

תולדות

- ? כיצד בוג'ה מסביר את הפליאה הרווחת מרעיון השבת כיום מנוחה לכל?
- ? מהו האתגר שבוג'ה מתאר ביחס לקביעת אופי השבת בימינו?
- ? מה מבדיל בין מנוחה ואי עבודה לבין בטלה, עצלות או חוסר מעש לדעתכם?

ואכזרי כזה של היום – אין לעובד כזה זכות אמתית "לבחור" אם הוא "מעוניין" לעבוד ביום המנוחה. אם הוא רוצה פרנסה, הוא חייב להסכים. ... הפכנו את הפנאי שלנו – את היום היחיד שיכולנו לנקות קצת את הראש, להירגע ממירוץ המטלות והלחץ הנפשי של היום-יום העמוס – ליום של צרכנות אינטנסיבית... – זו זכותנו, אבל קשה לי לחוש התפעמות מהפיכת השבת ליום של "תרבות קניות". קניות הן לא תרבות.

(מתוך 'אנחנו – על חברה, כלכלה, מוסר ולאומיות' בהוצאת עם עובד, 2011)

לילד שלא

- ? מה החשיבות של 'חוק' שעות עבודה ומנוחה' לפי יחימוביץ'?
- ? מהי טענתה ביחס למי שעובדים/ות בשבת?
- ? מהי טענתה ביחס לאופי תרבות הפנאי שהתפתחה בשבת הישראלית?
- ? מה דעתכם/ן על כך?
- ? יחימוביץ' טוענת שאין קשר בין מאבק חילוני על חופש ובין קניות בשבת. מה דעתכם/ן?

3 "למען ינוח עבדך כמוך": השבת לפי בוג'ה | בנימין יוגב (בוג'ה), מהאבות המייסדים של מכון שיטים

ההיסטוריון הרומי טאקיטוס כתב, במאה הראשונה לספירה: "יש אומרים שהחליטו לבלות [היהודים] כל יום שביעי במנוחה כיוון שהיום הביא קץ ליגיעותיהם. אחר כך נפתה ליבם על ידי הבטלה והועידו לעצלות גם את השנה השביעית..." (שנת שמיטה).

האם יתכן שמה שבהרגשתנו היא אחת המתנות הנפלאות ביותר שהעניק העם היהודי לאנושות – השבת כיום מנוחה – הביא לפה הרבה בזז ולעג אצל טאקיטוס והוגים אחרים כיוון וברומי?

5 השבת כשיעור וכפעולת מחאה | הרב יונתן זקס

ביהדות אמונה אינה השלמה אלא מחאה. מחאה נגד העולם כפי שהוא, בשם העולם שעדיין איננו ושצריך להיות... האמונה היהודית דורשת אומץ... השבת שלנו היא פעולת מחאה נגד חברה שמניע אותה רצף בלתי פוסק של ייצור וצריכה.

תפקידה היסודי של האתיקה [תורת המידות, מוסר] אינו רק לדעת את הטוב, אלא גם לעשותו חלק מחיינו... חיי המצוות הם תרגיל בלתי נגמר בעיצוב האופי... אנחנו נעשים אתיים [מוסריים] לא רק על ידי מה שאנחנו יודעים, אלא גם על ידי מה שאנחנו עושים... בשבת איננו עובדים, ואסור לנו גם להעסיק בעבודה את זולתנו. כל ההדרכיות ויחסי השליטה מושעים ליום אחד בשבוע... השבת היא אפוא שיעור מאלף מאין כמוהו על כבוד האדם, על מודעות סביבתית ועל גבולותיהן המוסריים של חיי הכלכלה ושל הניצול המסחרי.

(מתוך הספר 'לרפא עולם שבור' בהוצאת מגיד, עמ' 35-36, 207)

4 עובדים במרכזים לא רוצים להפסיק לעבוד בשבת | ז'נאן בסול, עיתונאית ועורכת ספרותית

... רבים מהעובדים, שברובם הם סטודנטים או עובדים במשרות חלקיות, מעדיפים לעבוד בשבת, מכיוון שהם מקבלים שכר גבוה יותר (150%), ויכולים לבחור יום חופש באמצע השבוע.

"משמרת שבת היא המועדפת עלי", אומר עובד באחת הרשתות הגדולות. "אין לחץ בעבודה, המשמרת עוברת מהר, ומעל כל זה אני מרוויח יותר. לא הייתי רוצה להפסיק לעבוד בשבתות".

(מתוך אתר TheMarker, 2017)

טזאש

- ? מה היתרונות של עבודה בשבת לפי בסול? אילו חסרונות יכולים להיות לכך?
 - ? מה דעתכם/ן על הטיעונים המוצגים בכתבה?
- האם הם משכנעים בעיניכם/ן? מדוע?

